

Ըսինք թէ պատառիչ գործին ճշն-
շուած օդոյ մեքենայով կը շարժի: Այս
մեքենայն հեղեղատի մը ջրէն կ'առ-
նուի շարժումը, ճշշուած օդը կը պա-
տրաստէ, կը բարձրացունէ զայն և Մօ-
տանի կողմէն կը հանէ մինչև 104 մէդր
բարձրութիւն, և կը տանի 4000 մէդր
հեռաւորութիւն: Այս ճշշուած օդը կը
ծառայէ միանգամայն թէ իբր սնունդ,
և թէ իբր շարժիչ: Մխոցի մը վրայ
կ'ազդէ շոգոյ նման, և ամեն հեռաւո-
րութեամբ կրնայ երթալ ու բաշխուիլ
ըստ պատշաճի յարմարացած խողո-
վակներով:

Լեռան փորն աշխատող գործաւորաց
կացութիւնը շատ առողջական չէ, ա-
նոր համար ամենայն կարելի զգուշու-
թիւնը կ'ըլլուն արուեստական մթնո-
լորտի շնչառութենէն առաջ եկած հի-
ւանդութեանց դէմն առնելու համար:
Այս դիտմամբ օգահան գործի մըն ալ
հնարուած է, որ ականաց բռնկելէն
ետեւ առաջ եկած անշնչելի կազերը,
ինչպէս նաև կանթեղաց ծուխն, հետ-
զհետէ դուրս կը քարշէ. և վերն յի-
շուած ճշշող մեքենային միջնորդու-
թեամբը մթնոլորտին մաքուր օդը ներս
գալով՝ ոգի կու տայ անդադար աշխա-
տաւորաց:

Գործը մեծ փութով առաջ կ'եր-
թայ, ձմեռային խիստ եղանակին ժա-
մանակ եղած յետամնացութիւնքն ալ
շուտով կը լեցուն գարնան անուշ եղա-
նակին եռանդուն աշխատութեամբը:
Պարտոնէշի կողմանէ ստորերկրեայ անց-
քին բացումն աւելի հեշտ է քան զՄօ-
տանի կողմանէ, հետեւաբար այն դիէն,
այսինքն լեռան իտալիոյ կողման երե-
սէն եղած գործը աւելի շուտ կը յա-
ռաջէ, բայց և այնպէս Գաղղիոյ կողմէն
եղած դժուարութիւնքը գետնափոր եր-
կաթուղոյն կատարումը սահմանեալ
ժամանակէն անդին չեն անցուներ.
ուստի առ առաւելն ասկէ երեք տա-
րիէն կ'աւարտի այս մեծագործ ձեռն-
արկութիւնը:

ԻՄ ՎԱՆՔՍ

Դրաքեանի մը անտիպ յիշատակա-
գիրք:

(Տես էրէս 55)

Գ

Սովորութիւն ունէի ամեն երեկոյ
մօրս և կարողինայի հետ եկեղեցին եր-
թալու: Այն իրիկունը մայրս չկրցաւ
տնէն ելլել, որովհետև այն խաթունին
հետ գորովանօք կը հսկէր աղջկան օրօ-
րոցին քով, որ կենաց վերջերն հասեր
էր: Բայց ինծի ըսաւ որ ժողովրդապե-
տին երթամ՝ այս դժբաղդութիւնը ի-
մացնեմ և աղաչեմ որ ողորմութիւն մը
ընէ և զայ խեղճ կարողինան օրհնէ:

Երկու անգամ զուրցել չտուի. և չի-
տակ դէպ 'ի ժամատուն վազեցի: Դղե-
կին առջևէն անցնելու ժամանակս՝
ձիով մարդ մը կը տեսնեմ որ ճամբուն
վրայ վեր վար կ'երթայ կու գայ: Թէ-
պէտ երկինքն սկսեր էր մթննալ, բայց
կանկ առի որ տեսնեմ թէ ո՞վ է: Ան
ինչ զարմանք ունեցայ, երբ տեսայ թէ
այն անձն է որ զխեղճ կարողինան այն-
չափ չարչարեց, և ուսկից քանի մը
վայրկեան առաջ երդունցեր էի վրէժս
հանելու: Այն որ տեսայ, արիւնը երա-
կացս մէջ խառնուեցաւ. բարկացայտ
և կրակոտ աչքերս վրան տնկելով, ըսի
մտքէս. Տես ահա, ինքնիրեն դիմացս
կ'ելլէ. առիթը պէտք չէ փախցնել.
ո՞վ գիտէ մէյմ'ալ երբ ասկէ աւելի վը-
րէժխնդրելու յարմար առեն պիտի
հանդիպի: Բայց սակայն, հարցուցի
ինքնիրենս, արդեօք ինչ պէտք է, կամ
ինչ կրնամ ընել իրեն, այս վրէժխն-
դութեան կատաղութիւնս յազեցնելու
համար: Վարանեալ և տարակուսեալ
մնացի. իրաւ կիրքն իմ մատաղ սիրտս
տակն ու վրայ կ'ընէր և կը տիրապե-
տէր, բայց կրնամ ըսել որ չարութիւն
և ոճրագործութիւն՝ զայն 'ի գործ դը-
նելու միջոցները դեռ չէին ազդած:

Ալքերս չորս կողմն դարձուցի, որ տեսնամ թէ ինչ կայ որ իմ վրէժ խնդրութեանս գործի կարենայ ըլլալ. բան մը չգտայ. միայն անդադար զիս վրէժ խնդրելու գրգռող ներքին ձայն մը կը լսէի, առանց այս խորհուրդս 'ի գործ գնելու կերպ մը ցուցնելու ինձի: Անիկայ ինծմէ քիչ հեռու՝ անտարբերութեամբ ու ապահովութեամբ առջնէս կ'անցնէր ու կը դառնար. կարծես թէ կը սպասէր որ վրան յարձրկիմ ու վրէժս հանեմ:

Չեմ կրնար խօսքով բացատրել իմ կրիցս արծարծման և զայն յագեցնելու միջոցներուն բացարձակ պակասութեանը մէջ եղած կռիւր: Անոր դէմ աւերութիւնս ու բարկութիւնս կը սաստկանար. և միանգամայն մահուան դուռն հասած կարողինայի պատկերը կը խռովէր զիս և կը կատղեցնէր. կրիցս պատճառը աչքիս դիմացն էր. մինակ էինք, դաշտի մը մէջ, և գրեթէ գիշերուան մութ խաւարին ներքեւ: Ամեն բան մէկ տեղ եկած էր իմ սոսկալի և պատրաստ վրէժխնդրութիւնս գիւրջնցնելու. ես միայն կերպով մը գործադրութենէն՝ կը պակսէի. ամէն բան ինծի կ'օգնէր և կը նպաստէր, բայց ես անգործ և անտարբեր կեցեր էի: Չէի գիտեր ինչ ընելիքս. բայց և չէի ուզեր իմ դժնդակ խորհուրդս մէկդի թողուլ. կրկնակի նեղուած էի՝ կրից գրգռմունքէն, և այնչափ նպաստաւոր և անակրկալ պարագայից մէջ՝ վրէժ խրնդրել չկարենալուս կատաղութենէն:

Այսպիսի վարանմանց մէջ յանկարծ միտքս եկաւ մօրս յանձնած գործը. որով անձկութեան և անստուգութեան վրայ ուրիշ նոր պատճառ մ'ալ աւելցաւ, իմ տարտամութիւնս և դառնութիւնս սաստկացնելու: Այս մտածութիւնս ինծի ազդեց և որոշել տուաւ որ ուրիշ վայրկենի թողում իմ վրէժ խնդրութեանս կատարումը: Կը դառնամ դէպ 'ի եկեղեցին երթալու. և դառնալուս ժամանակը՝ խոշոր քարերու կոյտի մը կը հանդիպիմ: Նոյն վայրկենին ալ ձիունքալելու ձայնը կը լսեմ,

որ ինծի կը մօտենար. կը կենամ, և նիւթական բերմամբ մը կ'առնում անքարերէն մէկը և ճամբուն դարձուած քին վրայ բուսած թփի մը ետեւ կը պահուրտիմ: Քանի մը վայրկենէ ետեւ անիկայ դիմացս էր: Ինչպիսի սոսկալի փորձութիւն: Ո՛չ. չեմ կրնար դիմանալ. ձեռքս կը վերցնեմ և բոլոր ուժովս քարը ետեւէն կը նետեմ. վերջը երկրորդ մ'ալ կ'առնում, և նոյն սաստկութեամբ վրան կ'արձրկեմ. վերջը երրորդ մը և չորրորդ մը, և այնպիսի բարկութեամբ և կատաղութեամբ որ աղէկ չէի իմանար թէ արդեօք ճիշդ կը զարնէի: Այս ընելէս ետեւ, սկսայ փախչիլ արագութեամբ, առանց դիտնալու թէ ո՛ր կ'երթամ: Տագնապեալ և վեր վար, շիտակ և ծուռ կ'երթայի, մերթ քարի և մերթ ծառի զարնուելով, փոսեր ցատկելով, ճիւղեր խլելով, և ծաղկրներ ու ակօսամէջներ կոխելով: Արդէն գիշերուան մութը պատեր էր. չորս կողմն եղած բաները հագիւ կը տեսնէի, և խենթի պէս կը վազէի առանց նայելու թէ ո՛ր կը գնեմ ոտուրներս և ո՛ր կ'երթամ: Ինծի անանկ կու գար որ մէկու մը ետեւէ վազողի աղաղակելու պէս հեռաւոր և խառնակ ձայներ կը լսէի. և երբեմն անանկ կ'երևար որ ետեւէս վազող արագընթաց ձիու մը քայլերուն ձայնը կ'առնէի. և միշտ զիս իմ թշնամիէս և ուրիշ իրեն օգնութեան կանչածներէն հալածուած և փնտրուած կը կարծէի: Ճակտէս պաղ քրտինքի կաթիլներ կ'իյնային. վախէս ու յոգնութենէս կը նուաղէի. ալ ծնկուրներս զիս չէին բռներ, և երկու անգամ բոլորովին թուլցած և տկարացած՝ երեսի վրայ գետինն ինկայ:

Չեմ կրնար ըսել որչափ ատեն այդ կերպով վազելով անցուցի. կամաց կամաց վազելս դադրեցուցի, և ալ չկարենալով ոտքի վրայ կենալ, ինկայ գետնին վրայ, կռնակս խոշոր ծառի մը կռթնցուցած: Ականջս կ'երկընցնէի որ լսեմ թէ ինծի մօտ մէկ մը կայ. բայց այն ահաւոր միայնութեան մէջ՝ խորին

լուծութիւն մը կը տիրէր: Ես ո՛ւր եմ, կը հարցընէի ինքնիրենս: Ամենայն կողմ կը նայէի, բայց հազիւ ինծմէ քանի մը քայլ հեռու կրնայի տեսնալ: Ինծի կ'երևնար որ անտառի մը մէջ եմ. բայց ոչ ուր ըլլալս, և ոչ ուր երթալիքս գիտէի: Երկայն վազելէս՝ դժուարութեամբ շունչս կ'առնէի կու տայի. սիրտս սաստիկ կը զարնէր, և ընդհանուր ուժաթափութիւն մը զիս գրեթէ կեցած տեղս անշարժ կը թողուր: Տըխուր մտածութիւններ վախով պատեցին զիս, և դառն անձկութեամբ պաշարեցայ: Կը մտածէի մօրս ցաւը՝ իմ տուն չդառնալս տեսնելով, և զիս աւելի տրտմեցնողը ալ զկարողինա չկարենալ տեսնելս էր: Թերեւս, կ'ըսէի մտքէս, այս վայրկենիս ինքը կը մեռնի, և մէյ մ'ալ պիտի չտեսնեմ զինքը: Ո՛վ գիտէ խեղճը ինչպէս զիս կը փնտրուէ, և ինչպէս ցաւած պիտի ըլլայ՝ զիս օրօրօցին մօտ չտեսնելու: Եւ այսպէս ըսելով սաստիկ արցունք կը թափէի:

Փիշերուան ցուրտը, յոգնածութիւնն ու անձկութիւնը սկսան սաստիկ տագնապել զիս. չէի գիտեր ինչ ընեմ: Չէի կրնար որոշել որ մնամ, և ոչ կրնայի հաստատել միտքս՝ որ անկից երթամ, ուր դառնալիքս լաւ չգիտնալով: Երկինքէն անձրևի խոշոր կաթիլներ իյնալ սկսելով, որոշեցի որ տեղէս շարժիմ և ապաստանարան մը փնտռեմ. անձրևէն ազատելու համար: Կամաց կամաց ելայ վեր, և այն մթութեան մէջ քալելով ապաւէն մը կը փնտռէի, որ կարենայ պաշտպանել զիս անձրևէն որ հեղեղի պէս կը թափէր: Երկայն շրջաններէ ետեւ, ցրտէն բոլորովին սառած և անձրևէն ջուր կտրած, ժայռի մէջ փորուած քարայրի պէս բան մը զարկաւ աչքիս: Կը մօտենամ, և իրաւցընէ մթին մէջ հազիւ կը տեսնեմ կամարաձև խողովի պէս բան մը. այնպէս ցած, որ կարճահասակ մարդ մ'ալ ոտքի վրայ չէր կրնար կենալ մէջը: Արդեօք այսինչ պիտի ըլլայ, կ'ըսէի ինքնիրենս: Խաբխափելով ան մութ կամարին տակը առաջ գացի, և տեսայ որ

քիչ մը դէպ 'ի խոր կ'երթար: Հոս ասոր տակը չանձրևէր իրաւ, ըսի մտքէս, բայց այս բաւական չէ: Կրնայ անձրևէն աւելի չար բան մ'ըլլալ. թերեւս գայլոյ կամ ուրիշ գազանի խշտի է, որ ինչպէս ինծի զուրցուած էր, մեր գեղին մօտիկ անտառներուն մէջ կը թափառէին: Ինչպիսի սոսկումն բերաւ ինծի այս մտածութիւնը: Բայց այնու հանդերձ հոն տակը կեցայ, և ամէն կողմ ահանջս դնելով որ լսեմ թէ արդեօք հոն որջացեալ կենդանի մը կայ, ինծի կ'երևար որ բոլորովին մինակ ըլլամ: Բայց ուզեցի դեռ աւելի ներս մտնել, վասն զի անձրևին ցայտերը քարայրին ինչուան բերանը կը հասնէին ու կը թրջէին: Բայց հազիւ քանի մը քայլ ըրի, կարծես թէ նոյն քարայրին մօտերը և նոյն ուղղութեան վրայ մարդու քայլերու շշնկոց մը լսեցի: Երկու ոտքի վրայ կանկ կ'առնում և ահանջ կը դնեմ որ մօտիկ ընեմ թէ արդեօք իրաւ բան՝ թէ չէ իմ երևակայութիւնս էր: Այս իրաւ էր. շշնջիւնը երթալով զգալի կ'ըլլար և կը մօտենար. մանաւանդ թէ ինծի մարդու ձայն ալ լսելու պէս եկաւ:

Ո՛վ Տէր, կանչեցի մտքէս, յայտնուեցայ: Ո՛ւր պիտոր պահուըտիմ, թէ որ ասոնք յանկարծ այս քարայրին մէջ մտնեն: Այս ըսելով՝ մէկ կողմ քաշուեցայ, ինչուան որ կրցայ ձեռքովս այն մութ տեղոյն մէկ պատին դպչիլ: Որչափ որ կրցայ դէպ 'ի վար վար խթուեցայ, և գրեթէ շունչս բռներ էի որ, չըլլայ թէ, չըսեմ տեսնուիմ, հապաձայնս իմացուի և յայտնուիմ: Մէյմ'ալ քանի մը վայրկենէ վերջը երկու մարդ, խոշոր և մթնագոյն վերարկուի մէջ փաթթուած, ձեռքերուն ալ վառած լապտեր մը, քարայրին բերանը կ'երևան: Երբ հոն կը հասնին, կանկ կ'առնուն. լապտերը բռնողը՝ գետինը կը դնէ զայն, և գրեթէ բոլորովին կը գոցէ, միայն պզտի լոյսի ծակ մը թողլով որ այն խոր մթութիւնը քիչ մը լուսաւորէ: Իմացայ որ արդէն սկսած խօսակցութիւն մը առաջ կը տանէին.

երկուքն ալ սաստիկ բռնկած էին, բայց խօսածնին չէի հասկընար, որովհետեւ ցած ձայնով կը խօսէին աւելի: Բայց ինծի բոլորովին անծանօթ և խորհրդաւոր բառեր կրկնելնին ստէպ կը լսէի. երբեմն երբեմն մէյմը մէկալին բերնէն Աստուծոյ և Քրիստոսի դէմ կատաղութեամբ ելած հայհոյութիւնք և անէծք կը լսուէին: Ասոնք ո՞վ պիտի ըլլան, կ'ըսէի մտքէս, և ինչ կ'ուզեն: Արդեօք ինծի պէս անձրեւէն պաշտպանուելու համար հոս ապաւիններ են: Անտեսն կրնամ խնդրել իրենցմէ որ ուղորմութիւն մը ընեն ու զիս տուն տանին: Բայց ներքին ձայն մը ինծի կ'ըսէր որ անոնց չվստահիմ, և թէ անոնցմէ ամենին բարիք մը չեմ կրնար գտնալ, հապա բոլորովին չարիք: Շիտակն ըսելով անանկ երկու երեսներ էին, որ ինծի քիչ վստահութիւն կ'ազդէին. հազիւ կրցայ մէկուն դէմքը վայրկեան մը դիտել, մէյմ'ալ լապտերը վար դրաւ. մօրուքը սև ու երկայն էր, երկու խոռոչացեալ և սոսկալի աչքերով. լայն ու սև գլխարկ մը գրեթէ բոլոր ճակատը կը ծածկէր: Երբեմն սրիկաներու և մարդասպաններու վրայ պատմուած զարհուրելի դէպքեր լսեր էի. մտքիս մէջ արթնցան այն վախ ձգող տպաւորութիւններն որ սովորաբար այս տեսակ պատմութիւններն վրաս կ'ազդէին. և մէկէն ինծի վախ եկաւ որ անոնք աւազակներ ըլլան, և այն քարայրը իրենց պահուելու տեղն ըլլայ:

Այս վախս բիւրապատիկ կերպով սաստկացաւ, երբ քիչ մը վերջը տեսայ որ ուրիշ երկուք մը անոնց վրայ աւելցան: Գրեթէ նոյն կերպ հագուած էին. և իրենք ալ կիսափակ լապտեր մը ունէին: — Կէս գիշեր է, ըսաւ վերջէն հասնողներէն մէկը. մեր ժողովուն լուն սահմանեալ ժամն է. եղբարք, երթանք: — Աս ըսելով՝ դարձան իմ եղած տեղս, և լապտերները քիչ մը աւելի բանալով, սկսան մէկիկ մէկիկ քալել: Ես տերևի մը պէս կը դողայի, վասն զի վայրկեանէ վայրկեան յայտնուելուս կը սպասէի: Բայց չորան ալ

ինծի ամենամօտ անցան, առանց մէկու մ'ալ զիս տեսնելուն: Երբոր անցան դացին, հետաքրքրութեամբ ետնէն նայեցայ որ տեսնեմ թէ ո՞ր կ'երթան: Անտեսն տեսայ որ քարայրը երկայն դէպ 'ի ներս կ'երկընար, և աւելի ալ դէպ 'ի վար կ'երթար: Պէտք էր որ այն մարդիկները ծռած երթային, ապա թէ ոչ գլուխին քարայրին քարուտ և կարծր կամարին կը զարնուէր: Լսեցի որ երեք անգամ չափով մը և իրարու քիչ մը միջոց տալով զարկին. քիչ մը վերջը տեսայ դրան մը բացուիլը, ուսկից սաստիկ պայծառ լոյս մը դուրս ծագեց. անոնք մոտեննուն պէս, ետէնէն դուռը գոցուեցաւ:

Այն մտածութիւնը թէ այս քարայրը աւազակաց որջն ու բնակութիւնն ըլլայ, երթալով մտքիս մէջ հաստատուեցաւ. անոր համար որոշեցի որ ինչ ըլլայ՝ անկից երթամ, թէպէտ անձրեւէն պիտի թրջէի: Շարժելու վրայ էի, մէյմ'ալ ուրիշ երկու մարդ ալ կը մըտնան քարայրը, անոնց ետէն ուրիշ երեք կամ չորս մ'ալ: Բնականապէս կանկ առի և տեսայ որ իրենք ալ լապտեր ունէին, և նոյն վերարկուներով փաթթուած. երեք անգամ զարկին նոյն տեղը ուր որ առջիկները զարկեր էին: Նոյն դուռը բացուեցաւ, և հազիւ բոլորն ալ մտան, մէկէն գոցուեցաւ: Իմ մեծ բախտէս՝ մէկն ալ չտեսաւ զիս:

Անձրեւը յորդութեամբ կը չարունակէր. քարայրին մուտքը մօտեցայ որ դուրս ելլեմ, բայց գիշերը անանկ մութ և անձրեւ անանկ սաստիկ էր, որ սիրտ չըրի առաջ երթալու: Դարձայ իմ պահուելու տեղս, որոշելով որ հոն մնամ ինչուան որ առաւօտ ըլլայ: Արդէն, կ'ըսէի մտքէս, ոչ դք կրնայ տեսնել զիս: Պառկեցայ գետնին վրայ, որ թաց ու աւազուտ էր. բայց այնու հանդերձ ինծի կակուղ անկողին մը կ'երևար. այնչափ յոգնածութենէ տկարացած էի: Հազիւ տարածուեր էի, մէյմ'ալ դեռ ուրիշ անձինք ալ կը մոտենն քարայրը, նոյն դուռը կը զարնեն և նոյն

կերպով կ'ընդունուին: Բայց ո՞վ են ա-
սոնք, և ներսը ի՞նչ ընելու կ'երթան,
կը հարցընէի ինծի, առանց կարենա-
լու ուրիշ պատասխան տալ, բայց ե-
թէ ենթադրեմ որ ասոնք արտորուած
կամ մարդասպան պիտի ըլլան: Հե-
տաքրքրութիւնը մէկ կողմանէ, իրենց
մէջ յայտնուելու վախը մէկալ կողմա-
նէ թող չէին տար որ քուն ըլլամ. ուս-
տի ոտք ելայ, ցրտէն ու թացութենէն
բոլորովին կարկամած ու սարսուած:
Քիչ մը վերջը սովորական դրան բա-
ցուիլը կը տեսնեմ, և երկու մարդ մէ-
կուն գլուխը լայնաձև գլխարկ մը, և
կռնակը երկայն վերարկու մը և մէկա-
լին գլուխը բաց, քարայրին բերանը
կու գան: — Գիտես քեզի եղած պա-
տուէրը, ըսաւ երկրորդը առջինին: Ան
ալ պատասխան տուաւ. Ամենայն կեր-
պով գիտեմ: — Շատ աղէկ. և աս ըսե-
լով, գոցեց դուռը, և դուրս թողուց
այն փաթթուած և լայնաձև գլխար-
կով մարդը: Ասիկայ ինծմէ քանի մը
քայլ հեռու նստաւ. գետինը դրաւ
լապտերը, զոր բոլորովին գոցեց, և վե-
րարկուին մէջ փաթթուելով, անշարժ
և լուռ կեցաւ:

Ինչպիսի գոգադրութիւն, ըսի մտա-
քէս. հիմայ ալ չեմ կրնար շարժիլ.
անդադար աչքի տակ եմ. և վայ ինծի
թէ որ ասիկայ իմանայ իմ հոս ըլլալս:
— Բայց ի՞նչ կ'ընէ ասիկայ, ի՞նչ է այս
կատարելիք պատուէրը. չըլլայ թէ ինքն
ալ մարդասպան մը ըլլայ: Ո՛հ, վայ ին-
ծի, աս ի՞նչ տեղ ինկայ: Աւելի լաւ էր
որ ինչուան ոսկրներս թրջէի, քան թէ
այնչափ վտանգով ու անձկութեամբ
հոս ներսը գայի: — Տեղս անշարժ և
հաստատուն կեցեր էի. մէկալն ալ
կարծես թէ ամենեւին չէր շարժեր: Եր-
կայն ատեն այս փոխադարձ և գե-
րեզմանական լուռութեան մէջ, և այս
փոփոխակի և բացարձակ անշարժու-
թեան մէջ մնացինք: Վերջապէս սովոր-
ական դուռը նորէն բացուեցաւ, և
նոյնը որ քիչ մը առաջ դրսի մարդուն
հետ խօսեր էր, հարցուց իրեն. Ո՞չ ոք:
— Ոչ ոք, պատասխանեց անիկայ: —

Մտիւր, ըսաւ առաջինը. աղօթքի ժա-
մանակն է: — Ասիկայ առանց ուրիշ
բանի ելաւ գետնէն, լապտերը առաւ,
և դռնէն ներս մտաւ, որ մէկէն ետեւէն
գոցուեցաւ: — Աղօթքի ժամանակն է,
կրկնեցի մտքէս. ուրեմն ասոնք աղօթք
ընող մարդիկ են. ուրեմն՝ հետեցուցի՝
ասոնք բարի մարդիկ են: — Այս որո-
շողութիւնը ինծի քիչ մը հոգի տուաւ,
և յայտնուելուս վախը բաւական նուա-
զեցուց: Միայն չէի կրնար ըմբռնել թէ
ինչպէս այն տեղը և այն ժամուն այն-
չափ հոգի կը ժողվուին աղօթք ընելու:
Գիտէի որ եկեղեցին կ'աղօթուի. բայց
չէի կրնար համոզուիլ որ այն դռնէն
ներս եկեղեցի մը կարենայ ըլլալ: Մէյ
մին ալ ցած և զանազան ձայներու
խառն շնկոց մը ամեն տարակոյսս վեր-
ցուց. ինծի անանկ կու գար որ բուն
աղօթք ընելու ձայներ կը լսէի: Ոտքիս
մատուրներուն վրայ և մեծաւ չըջահա-
յեցութեամբ քիչ շատ դրան ուղղու-
թիւնը կը բռնեմ, որ իմ պահուրտած
տեղէս շատ հեռու չէր. ձեռքերովս ա-
մենայն զգուշութեամբ շօշափելով կ'ի-
մանամ որ հասեր եմ. ականջս կ'եր-
կընցնեմ ու կը սկըսիմ մտիկ դնել: Ի-
րաւընէ կ'աղօթէին, բայց ի՞նչ ըսած-
նին չեմ կրնար զուրցել:

Մինչդեռ մտադրութեամբ կեցեր էի
որ բան մը լսեմ, կը տեսնեմ որ լուսոյ
գիծ մը դրան մէջէն կը թափանցէ. վը-
րան ճեղքուածք մը կար, այնչափ լայն
որ ներսը կը տեսնուէր: Հետաքրքրու-
թեամբ մէկ աչքս կը մօտեցընեմ, և
ինչ զարմանալիք էր տեսածս. ընդար-
ձակ սրահ մը՝ շատ աղէկ լուսաւորուած.
չորս կողմը սևով ծածկուած աթոռներ
շարուած էին, որոնց վրայ ինծի հա-
մար նորատեսակ ձևով զգեստներ հա-
զած շատ մը մարդիկ նստած էին: Ա-
նանկ կ'երևար որ կռնակներն մթնագոյն
և քանի մը արաբական ճերմակ զար-
դերով տեսակ մը շուրջառ ունէին, ո-
րոնց նշանակութիւնը չէի կրնար հաս-
կընալ: Սրահին գլուխը բարձրագոյն
աթոռի վրայ ծեր մը նստած էր, մէ-
կալնոնց պէս հազած, միայն թէ իր

չորջառը մէկալնոնցմէ աւելի երկայն ու ճոխ էր, և գօտւոյն վրայ լայն զեն- ջակ մը ունէր: Սենեկին մէջ տեղը խո- րանի պէս բան մը կար՝ վառած ճրագ- ներով, և վրան քանի մը գործիքներ, որոնց ինչ ըլլալը չէի գիտեր: Դիւրին է երևակայել ինչ ափշովթիւն ու զար- մանք որ ունեցայ այն մարդիկն ու այն բաները տեսնելով: Կարծես թէ ուրիշ աշխարհ մ'էի. ինչ որ հոն ներսը կար, ամենն ալ ինծի նոր և կարգէ գուրս կ'երևար:

Յանկարծ աղօթքը դադրեցաւ: Մէջ տեղի մարդուն մէկ ակնարկութեամբը, զոր կը կարծէի այն ժողովոյն գլուխն ըլլայ, երկու հոգի սրահին չորս կողմը եղած ճրագները մարեցին. և խորանին քով եղողները ամենքն ալ խոր մթու- թեան մէջ մնացին. բնականապէս ան- կէ ետքը բան մը չկրցայ տեսնել: Միայն քանի մը վայրկենէ ետեւ խուլ և խորին ձայն մը կը լսեմ, որ քանի մը ինծի համար անհասկանալի խօսքեր կը զուր- ցէր, որոնց երբեմն երբեմն բոլոր մէկալ- նոնք դասովին կը պատասխանէին: Վերջը լսեցի որ նոյն ձայնը ըսաւ. Պատ- րաստ ես ամեն զոհի: Եւ ուրիշ աւելի հաստատուն և պայծառ ձայն մը կը պատասխանէր. Այո՛: — Նաև դաշոյն մը խոթելու հօրդ սիրտը: Եւ նոյն ձայնը նոյնպէս պատասխանեց. Այո՛: — Եր- դումն ըրէ, պոռաց ուժով մը առաջի- նը: — Կ'երդնում, կրկնեց երկրորդը նոյն սաստկութեամբ: — Փորձոյ մէջ պիտի տեսնենք զքեզ, աւելցուց միւսը: — Քիչ մը վերջը ճրագները նորէն վա- ռուեցան, և սրահը առջինին պէս լու- սաւորուեցաւ: — Ան ատեն մարդ մը տեսայ, աչքերը կապուած, չորս սովո- րական շուրջառը հազուաժամութեամբ մէջ, և գօտիններնուն վրայ մէյմէկ զենջակ: Մէկէն կապուած մարդուն ձեռքը ա- տրճանակ մը տրուեցաւ: Մէջ տեղը եղողը պոռաց այնպիսի ձայնով մը որ զիս գլխէս ինչուան ոտք սարսեցուց. Այդ ատրճանակին բերանը գլխուդ կռթնցուր ու կրակ ըրէ: Ասիկայ հնա- ղանդեցաւ. ատրճանակը պարպուե-

ցաւ, բայց հարուածը չգնաց: — Ան ա- տեն փաթթոցը վերցուեցաւ իրմէն, և մէկալնոնց պէս հազուաժամ երկու ան- ձինք ուրիշ մարդ մը բերին սրահը: Գլխաւորը աչքերը գոցուած մարդուն ձեռքը երկայն դանակ մը տուաւ, ու իշխանական ձայնով մը ըսաւ. Չարկ այդ մարդուն մահացու կերպով. պէտք է որ մեռնի: — Մէկալը ձեռքն առաւ դանակը, և ցուցուած եղկելոյն սառ- տիկ հարուած մը տուաւ, որ նոյն վայր- կենին գետինն ինկաւ: — Տէր Աս- տուած, պոռացի մտքէս. ինչպիսի սոս- կումն. իրաւցընէ մարդասպան են: — Անկէ ետեւ նորէն փաթթոցը դրուեցաւ. և մարդը իրեն հարցուց. Պատրաստ ես դեռ հիմա սպաննած մարդուդ արիւ- նէն գաւաթ մը խմելու: — Այո՛, պա- տասխանեց միւսը: Իրեն գաւաթ մը բերուեցաւ, և փաթթոցը վերցընելով՝ մէկ շնչով խմեց զայն:

Չեմ կրնար այն վայրկենին զգացածս ըսել. անձամբ տեսեր էի այն մարդուն սպաննուիլը, և վերջը սպաննողին այն- պէս պահ կերպով անոր արիւնը խմելը: Բայց ասոնք մարդիկ չեն, ըսի ինքնի- բենս, հապա սատանաներ են: Այն տեսարանը բնաւ մտքէս չ'ընջուեցաւ. վերջէն իմացայ թէ ինչ էր և ինչ կը նշանակէր:

Բայց սակայն մեծ հետաքրքրութեամբ և մեծ քստմունքով կեցեր հոն ներսը եղածը կը դիտէի: Այս սոսկալի տեսա- րանէն ետեւ, ոմանք խորանին քով մօ- տեցան, և վրան քանի մը բաներ դրին որոնց ինչ ըլլալը չկրցայ որոշել: Վերջը այն կապուած մարդուն ծունր դնել տալով, ամենքն ալ ոտք ելան: Նորէն ճրագները մարեցան, և նորէն ամեն բան կատարեալ մթութեան մէջ մտաւ: Այս միջոցին մէկ աղաղակ մը և մէկ թնդիւն մը լսեցի որ չեմ կրնար բա- ցատրել, և որ սարսափէս գլխուս մա- զերը տնկել տուաւ: Սաստիկ և երկայն ձայներու, կանչներու ու ոռնալնե- րու շփոթ շշկոց մըն էր, իբրեւ շարժող շղթաներու և պարապ ու հնչող բանի մը զարնուող երկաթներու անդադար

դռնչմանը հետ խառնուած: Կարծես թէ ամեն բան գետնին տակէն կու գար: Ես միշտ աչքովս դրան ճեղքուածքին քովն էի որ այս սոսկալի տեսարանին կատարածը տեսնեմ: Մէկ վայրկենի մէջ սրահը կարմրագոյն և թանձր լուսով մը փայլեցաւ, որ սոսկալի երևոյթ մը կու տար: Վերէն չէր գար, հապաբուն կարծես թէ գետնէն կը բղխէր: Ամենքը անշարժ և լուռ և գրեթէ անտարբեր կեցեր էին, իբրև թէ բան չըլլար: Ասոնց պէս զարհուրելի դէմքեր բնաւ տեսած չունէի. երկայն մօրուքներով, կնճռած ու խառնափնդոր մազերով, ձեռքերնին կուրծքներնուն վըրայ գրած, և ան տխուր փայլէն լուսաւորուած, լուռ և անշարժ գետնին կը նայէին:

Կամաց կամաց աղաղակը սաստկացաւ, և լոյսը երթալով մութ և սոսկալի երևոյթ մը կ'առնէր. լսեցի յատակին ճռնչելը, վերջը բանի մը իյնալու պէս սաստիկ թնդիւն մը, և մէկ ակնթարթի մէջ տեսայ որ յատակը և խորանը և դիմացը ծունը դնողը աներևոյթ եղան: Անկից ետև թանձր մթութիւն մը չորս կողմը տիրեց: — Աս ինչ պիտի ըլլայ, անձկանօք մը ես ինծի կը հարցնէի: — Զիս դժոխքին դռները կը կարծէի. և կը վախնայի որ սատանաներու ժողով մը ըլլայ անիկայ: Քանի մը վայրկենէ վերջը՝ նոյն սովորական ձայնը լսուեցաւ, որ ես սրահին մէջ տեղը կեցող մարդունը ըլլալն իմացայ: Այս անգամ ձայնը աւելի որոտացող և ուժով էր: — Կ'երդնո՞ւս, կը պոռար, կ'երդնո՞ւս հարուստներու և ազնուականներու դէմատելութիւն: — Գետնի տակէն եկողի պէս ուրիշ սուր և խոր ձայնի մը կ'երդնում պատասխանելը լսեցի: — Կ'երդնուս աշխարհի բոլոր թագաւորաց դէմանհաշտ ատելութիւն, հարցուց առաջին ձայնը: — Կ'երդնում, պատասխանեց միւսը: — Կ'երդնո՞ւս բոլոր քահանայից և եպիսկոպոսաց և Պապին դէմ յաւիտենական ատելութիւն: — Կ'երդնում: — Կ'երդնո՞ւս որչափ ձեռքէդ գայ՝ ջանալ որ կրօնքը տկա-

րանայ և աշխարհի լիովին և բացարձակ ազատութիւն շնորհուի: — Կ'երդնում: — Կ'երդնո՞ւս երկրիս բոլոր բռնաւորաց դէմ պատերազմ 'ի մահ և 'ի կոտորած: — Կ'երդնում:

Վերջը խոր լուութիւն մը եղաւ: Վըրան շատ չանցաւ, ճրագները նորէն վառուեցան: Անհնարին զարմացմամբ յատակը իրեն առջի տեղը տեսայ, խորանը մէջ տեղը, և ան մարդը դեռ հոն ծունը դրած, իբրև թէ բան մը խախտած չըլլար: Ինծի երազելու պէս կու գար, և չէի գիտեր ինչ մեկնութիւն տամ այս նորանշան և կարգէ դուրս բաներուն: Բայց բուն իմ աչքերովս ամեն բանի դէպ 'ի խոր իջնալը տեսեր էի, և իմ ականջներովս այն անկման սաստիկ թնդիւնը լսեր էի: Բայց և այնպէս ամեն բան նոյն վիճակին մէջ կը գտնուէր. ոչ ոք տեղէն չարժեք էր և կարծես թէ ամեն բան և ամենքը բացարձակ անշարժութեան մէջ եղած ըլլային: — Ոտք ելի, ըսաւ մէջտեղի մարդը. և անիկայ շիտակ ոտքի ելաւ և այն կողմը դարձաւ: Մէկ ուրիշ փորձ մ'ալ, և վերջը մեր ամենէն եղբայրակցութեան գրկախառնութիւնը կ'ընդունիս: — Խաչ մը բերուեցաւ. Ա՛ռ, ըսաւ առջինը, և վրան կոխէ: Կոխկռտեց զայն ամբարիշտը: Վերջը պսակ մը բերուեցաւ. Ա՛ռ ատիկայ և կտոր կտոր ըրէ. և այն խելայեղը խորտակեց զայն: Վերջը ձեռքը դաշոյն մը տրուեցաւ. Ա՛ռ զայդ և համբուրէ, օդուն մէջ շարժէ և երկրիս չորս կողմը հարուածէ: Անիկայ անվրէպ հնազանդեցաւ:

Վերջը տեսայ որ կռնակը շուրջառ մը տրուեցաւ, գրեթէ մէկալնոնց ունեցածին նման, բայց աւելի պզտիկ և բացազոյն: Իրեն այն ամբարիշտ հրամանները տուողին դիմացը տարուեցաւ, որ զինքը համբուրեց, և վերջը գնաց բոլոր մէկալնոնք ալ մէկիկ մէկիկ համբուրելու: Ես բարկութեամբ ու անձկանօք աչքովս միշտ անոր հետն էի. Ո՛վ պիտի ըլլայ ասիկայ, կ'ըսէի մտքէս, որ այդպիսի սոսկալի հայհոյութիւններ հանեց բերնէն: Այս խօսքերը

հազիւ ըսեր էի, մէյմ' ալ ալ ան թը-
շուառականը գէպ'ի դուռը կը դարձնէ
երեսը: Խորանին վրայ վառած ճրագ-
ներուն լոյսը յատակ և պայծառ կեր-
պով անոր բոլոր մարմնոյն վրայ կը
զարնէր: Ուշադրութեամբ երեսը նայե-
ցայ, և ակռաներս կրճտելով և ձեռ-
քերս սխմելով չկրցայ զիս բռնել ու լի
բարկութեամբ և զարմացմամբ պոռացի:
Այ թշուառ. զով կը տեսնեմ:

Կը շարունակուի:

ԲԱՆԱԼԻՔ

ԲՆՈՒԹԵԱՆ ԵՐԵՒՈՒԹԻՅ

(Տես երես 63:)

Ա. ԵՐԿՐԱԲԱՆԱԿԱՆՔ

Դ. Լերինք.

55 Ի՞նչ են Լերինք: — Այն մեծամեծ դի-
զուած և կուտուած հանքաց նիւթերն են,
որ երբեմն մեկնակ և զատ կ'ամբառնան,
երբեմն իրարու կալած երկրիս երեսը եր-
կայն շղթաներ կամ գօտիներ կը ձևացը-
նեն, որ և պարբ յերանց կ'ըստին:

56 Ի՞նչպէս ձևացեր են Լերինք: —
Ասոնց պատճառն ալ երկրիս կենդրոնա-
կան ջերմութիւնն է, ինչպէս նաև հրաբու-
խից, սասանութեանց և վերամբարձմանց.
հալած նիւթէն ելլելով՝ անոր պաղելով և
խտանալովը կազեր արձրկուած են երկրիս
կեղեին մէջ, և ընդդիմութիւն գտնելով
հոն՝ մղեր ամբարձեր են զայն քիչ կամ
շատ բարձրութեամբ: (Բարձրութիւն մը
չես ըստելու համար՝ գոնէ 300 մեդրի
չափ պէտք է ըլլայ. Հնդկաստանի Հիմա-
լայեանց մէջ ինչուան 8840 մէդր բարձր
լեռ չափուած է:)

57 Ինչո՞ւ համար լերանց մէջ նաև քիչ
խորութեամբ կը գտնուին այնպիսի նիւ-
թեր՝ որ շիտակ գետնի աւելի խորերն ալ
չեն գտուիր: — Անոր համար որ լերինք
երկրիս ծոցերէն վեր ելած են, և ելլելու

ատեն հետերնին հանած են 'ի խորը դըտ-
նուած նիւթերը:

58 Ինչո՞ւ լերանց դազաթներու վրայ կը
գտուին քարացեալ ժժմակք և ձկունք: —
Որ լերանց վրայ որ կը գտուին այն նիւ-
թերը՝ այն լերինք ծովուն մէջէն բարձրա-
ցեր են, և անոր յատակը եղածն է վրա-
նին:

59 Ինչո՞ւ այն ժժմակքն և ձկունք չեն
ապականած և փտտած, այլ քարացեր մը-
նացեր են: — Վասն զի ստործովեայ ժա-
ժից և հրաբխի ցայտմանց ատեն՝ անոնք
աւազի կամ ուրիշ հրաբխային նիւթոց
մէջ արգիլուեր և ծածկուեր են. և լերանց
ամբառնալուն ատեն ալ օդէն պաշտպա-
նուած և անվնաս մնացեր են:

60 Ի՞նչ կերպով եղած է անոնց քարա-
ցումը: — Զուրն մտնելով զանոնք շրջա-
պատող նիւթոյն մէջ՝ հանքային լուծուած
տարեբերով տոգորուած հասերէ անոնց.
և կամաց կամաց անոնց ծակտեաց մէջ
ծորելով՝ այն լուծուած տարեբեր հոն մը-
տուցեր է, անով երկար ատենէ վերջը ա-
նոնք ալ քար դարձեր են:

61 Ինչո՞ւ համար լերանց վրայ ծովու
յատակին աւազն չի գտուիր: — Վասն
զի հովեր, ջուրեր և ուրիշ քայքայիչ ազ-
դողք կամ ներգործողք զանիկայ մղեր վար
թափեր են, և լերանց ժայռերը լերկ ու
մերկ թողեր են:

62 Քայքայիչ ազդող ըսելով ի՞նչ կ'իմա-
ցուի: — Որ և է արտաքին զօրութիւն մը՝
որ կ'ազդէ երկրիս մակերևութին վրայ և
կը յեղափոխէ. այսպիսի են օդի շարժման,
մեքնական և քնայուծական ներգործու-
թիւնն ջրոց, սառյցք, ծովուց մակերեսացու-
րիւնք, ելեկտրոսթիւն, և այլն:

63 Ամենէն գլխաւորն ո՞րն է ասոնց մէջ:
— Զուրն, որ երբեմն մինակ, երբեմն ու-
րիշներու հետ ալ կ'ազդէ:

64 Տանց մէջ գետին մաքրելու ատեն
գործածուած ջուրն ի՞նչ զօրութիւն ունի:
— Նոյնը՝ ինչ որ հիմայ ըսինք. իր ման-
րամասունքն շատ պզտիկ ըլլալով՝ կը մըտ-
նեն ծակոտկէն մարմնոց մէջ, և հոն եղած
լուծանուտ նիւթերը կը քայքայեն, և ի-
րենց մեքենական զօրութեամբը դուրս կը
հանեն. գետինն կը մաքրուի:

Կը շարունակուի: